

ГЛИБИННЕ ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ
ПРАВОВИХ ЯВИЩ ЯК ОДИН З ШЛЯХІВ
РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

І.М. Ковальчук

викладач

Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка
Степана Дем'ячука

„Для людини покладена на неї сама”

Ж.П.Сартр

Людина є істотою не спеціалізованою, вона не реалізує своїм життям певної, заздалегідь наданої їй програми. А тому людина сама повинна її знайти, визначити та сформувати. На основі певної специфіки людського буття суспільні історії виникають особливим напрямом духовного життя, спрямовані на вироблення засад людського життєвого самоутвердження. Тобто світогляд постає формою загального людського самовизначення в сіті світогляд це сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, про своє місце у світі та своє життєве призначення. Але як зазначав філософ В.Ф. Самуїл : „У різних країнах, на різних етапах їх історії, у різних філософів ми не знайдемо одного і того ж кола питань і ідентичної ґрунтовної їх розробки.”¹ Хоча є певні характерні риси та особливості, які в ту чи іншу епоху визначають її дух, найбільш актуальні проблемами... Так вже перші старогрецькі філософи об'єктом свого вивчення і дослідження визначили загальну концепцію природи та місця і ролі людини в світі. Софісти і Сократ, Платон, Аристотель та інші, в основу зосереджували свою увагу на питаннях, які стосувалися людини, суспільства, держави та її управління.

Ще античні мислителі вивчали та обговорювали співвідношення права і справедливості, права і закону, права і примусу (сили) та інші проблеми такого характеру. Фалес,

Піттак, Періандр, Біант, Согон, Клеубол і Хілан („Сім мудреців“) підкреслювали велике значення законів для полісного життя, обстоювали ідею підкорення законом, намагалися законодавчо регулювати відносини між станами суспільства і відокремлювали державний устрій. Наприклад, Хіланові належить афоризм: „Підкоряйся закону“, а тому, він вважав кращим полісом той, в якому громадяни слухаються законів більше, ніж ораторів. Піттакові приписують вислови: „Підкоряйся тому закону, який ти постановив сам для себе“; „Повелівай не раніше, ніж сам навчишся підкорятися“. Зберігся афоризм Періандра: „Не задовольняйся покаранням злочинця, а попереджуй злочин.“

Піфагорійці першими почали теоретично розробляти поняття „рівності“, надзвичайно важливою для розуміння ролі права як рівної міри нормування нерівних відносин і поведінки нерівних індивідів. На їхню думку, сутність справедливості полягає у відплаті рівним за рівне. Для них міра і належне – це найбільш цінне. Тобто міра має цінну природу, виходить із найціннішого в ієрархії цінностей і відповідним чином орієнтує поведінку людей, регулює та оцінює їхні відносини.

На думку Демокріта, закони мають природний, причинно обумовлений характер. Хоч вони породжені людським розумом, але є похідними від природи, природного порядку речей. Критерієм справедливості і права є відповідність законів вимогам природного права. Він зауважував, що для людей, які підкоряються такому законові, закон є свідченням їхньої добродетельності.² Представник софістів Протагор писав, що не боги, а сама людина є „мірою всіх речей“, а закони – це не божественна установка, а мудрий винахід людини. Інший відомий софіст – Георгій підкреслював, що один із найбільших досягнень людської культури є писані закони, які він називає охоронцями справедливості і ставить за цінністю вище за них.

Гіппій першим з софістів प्रतिставив природне і позитивне право. Природне право є справедливість, тоді як позитивний закон, що змушує дотримуватись умовних і штучних вимог, суперечить справедливості. Писані закони умовні, мінливі, мають біжучий та часовий характер, залежить від думки

законодавців, яка постійно змінюється. А природне право — це ті неписані закони, які однаково виконуються в кожній країні.

Загалом софісти були переконані, що всі люди рівні, нерівність випливає не з природи, а з людських законів. Цим софісти першими в історії визнали природно-правову рівність людей, що було радикальною ідеєю і для найбільш демократичної Стародавньої Греції.

Платон справедливність, справедливі закони розглядав як реалізовані в земному житті ідеї якихось ідеальних сутностей. Справедливе, відповідно до життя поліса полягало в тому, щоб кожен робив свою справу, щоб ніхто не привласнив чужого і не втратив свого, ³ що певною мірою відповідає принципу Піфагора - „кожному своє”.

З'ясовуючи зв'язок між особою та державою, Платон виходив з того, що загальніше, ніж його частина. Тому на перше місце він ставив державу. Особа, за його вченням, поглинається державою, підкорюється їй. Непогоджуючись із Сократом, який ввів принципи індивідуальної самосвідомості як основи справедливого порядку, мислитель проголосив принципи рівності перед могутньою державою і розподіл обов'язків згідно з індивідуальними властивостями душі. ⁴

„Там де закон — володар над правителями, а вони його раби, я вбачаю спасіння держави і всі ті блага, що їх можуть дарувати державам боги”, - підкреслював Платон у своєму творі „Закон”. При чому він мав на увазі „справедливий” закон що प्रतिставлявся ним законові, який захищав інтереси якогось одного стану суспільства. Значну увагу він приділяв в охороні права судовій системі навіть зауважив, що всяка держава перестав бути державою, якщо суди в ній невлаштовано належним чином. А ось Аристотель первинним елементом держави визначав громадянину, яким може бути людина, що наділена правом брати участь у законотворчому дорадчому процесі і здійсненні судовими владами. Поняття „право” і „справедливість” у нього тісно пов'язані між собою, але не тотожні. Правом античний філософ називав норму, що регулює

політичне спілкування; справедливо глумився як рівномірне, де рівномірність є серединою між надлишком і нестачею.

Істотним моментом політичної якості закону є його відповідність політичній справедливості та праву. Будь-який закон у своїй основі мусить мати право, тобто право повинно знаходити своє втілення є дотримання в законі. „Зрозуміло, - писав Аристотель, - що для суспільного виховання необхідні закони, а для гарного – необхідні гарні закони”⁵.

Естафету розвитку політико-правових учень, започаткованих в Елладі перейняли мислителі Стародавнього Риму. Так, характерна для давньогрецької думки ідея взаємозв'язку політики і права отримала свій подальший розвиток і нове втілення у трактуванні Цицероном держави як публічно-правової спільності. Погляди грецьких стоїків щодо вільного індивіда було використано римськими авторами (Цицероном, юристами) для створення, власне, нової концепції - поняття юридичної особи „правової особи, персони”. Значним досягненням давньоримської думки було створення самостійної науки – юриспруденції.

Розвиваючи попередні природно-правові уявлення, Цицерон апелював до закону природи і права як основи спілкування людей у державі. Право, що спирається на справедливість і розумний закон природи, є виразником загальної користі кожного учасника правового спілкування. Природне право, за його вченням виникає раніше від держави з її писаними законами, тому останні мусять відповідати вимогам природного права. Критерієм справедливості є відповідність законів устанавлених волею людей, законам природи.

Панування справедливості настане лише тоді, коли всі учасники спілкування діятимуть згідно з приписами законів.

Особливе значення як для самого римського права, так і для подальшої історії права мала ґрунтовна розробка юристами правових питань, майнових відносин з позиції захисту інтересів приватної власності. Вони розробили юридичну основу права людини на власність.

Підаючи аналізові категорій „право” Ульштан, зокрема, писав, що тому, хто вивчає право, необхідно насамперед знати, звідки походить слово *IUS* (право). Воно отримало свою назву від *justitia* (право, справедливість). А тому „*Ius patiale*” (природне право) виглядає як ідеальне право, що встановлене природним розумом (вищим розумом), а тому є завжди справедливим та незмінним і загальним для всіх людей.

Ще один аспект використання римською юриспруденцією ідеї природного права: усвідомлення того, що будь-яке право становить певну цілісність, пронизану загальними принципами.

У кінцевому підсумку, право в розумінні римської філософії та юриспруденції – це мистецтво добра і рівності (адекватності). А вже в свою чергу рівні за природою є передумовою справедливості, що у римському праві була виражена формулою „*equitas*”.

В епоху Нового часу бурхливо вивчаються причини ефективної діяльності людини, наука розглядається як найвища цінність, яка орієнтує життєдіяльність людини. Декарт, Спіноза, Лейбніц людський розум вважали непогрішимим суддею в питаннях істинного та хибного. Т. Гоббс розвинув положення висунуте ще Ф. Беконом про природний егоїзм людини який в інтересах самого індивіда і суспільства в цілому, повинен бути обмежений на основі природного закону самозбереження.

Ці ж питання досліджувалися і іншими мислителями. Вони пройшли через всю історію філософії, модифікуючись за формою і змістом відповідно до рівня знань, соціально-економічних умов, ідеологічного фонду тієї чи іншої соціальної епохи.

Сьогоднішня представлене розмаїттям філософських і правових шкіл та напрямків, які досліджують ті ж відношення „людина - людина”, „людина - природа”, „людина - суспільство”, „людина - наука” і т. д., хоча вони і отримують різну акцентуацію та нове філософське осмислення.

Філософія права – це моральний осередок законодавства. Історія свідчить про те, що розвиток проблеми правової держави невід’ємний від розвитку проблеми філософії права. Наука про право має багатовікову історію, глибоке осмислення

якої відбувається в процесі вивчення нових факторів, що характеризують її розвиток у різних історичних періодах і країнах.

Роль і цінність філософії права полягає в тому, що вона показує відносини між законом і правовими феноменами, які розкривають зміст закону, сприяє розвитку етичних поглядів юристів, їхньої загальної правової світоглядної та методологічної культури, а отже, і ефективності професійної діяльності.

ІНТЕРЕС В ПРАВІ ЯК РЕГУЛЯТОР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

В.О.Самороков

старший викладач

Міжнародний економіко-гуманітарний

університет імені академіка

Степана Дем'ячука

Як ми знаємо, держава і право існували не завжди і на певному етапі розвитку суспільства виникає держава, як політична організація, і юридичне право. Загальними причинами виникнення держави стали:

1. Три великих поділу праці - відокремлення скотарства та ремесла від землеробства, виникнення торгівлі;
2. Поява надлишкового продукту, що призвело до поділу суспільства на бідних і багатих;
3. Переворот у сімейних відносинах внаслідок розподілу праці. З'явилися нові важкі види виробництва - землеробство, ремесло; матриархальна сім'я переростає у патріархальну, перехід від моногамної сім'ї до моногамної;
4. Виникнення приватної власності, що призвело до майнового розшарування суспільства;
5. Утворення класів, як великих груп людей з протилежними інтересами й виникнення міжкласових конфліктів;